

VAN MIJNSTREEK NAAR PARKSTAD

KAN JO COENEN ZUID-LIMBURG REDDEN?

Onderbanken, Brunssum, Nuth, Landgraaf, Kerkrade, Voerendaal, Simpelveld en Heerlen: voor 1998 stonden deze acht gemeenten bekend als de Oostelijke Mijnstreek, maar sinds eind vorige eeuw gaat deze streek in Nederlands Zuid-Limburg door het leven als Parkstad Limburg. Die naamsverandering is kenmerkend voor de transitie die de regio heeft doorgemaakt: van mijnstreek naar groene regio met internationale verbindingen.

Toen in de jaren 1970 de kruitdampen als gevolg van de mijnsluitingen waren opgetrokken, bleek de regio met enorme problemen te kampen: er waren te weinig duurzame nieuwe banen geschapen om de werkloosheid in te dammen. Een uittocht van hoogopgeleiden volgde; een regio met een krimpende en vergrijzende bevolking bleef achter.

Na een periode van elkaar snel opvolgende toekomstvisies, herstructurerings- en beleidsplannen is er nu een herkansing voor Parkstad: de van oorsprong Duitse ontwerpstrategie IBA (*Internationale Bauausstellung*; “internationale bouwtentoonstelling”) moet de hele regio doen opleven. Voorgaande IBA’s in Duitsland resulteerden in succesverhalen; de IBA gaf er een boost aan regio’s die met diverse problemen kampen. Toch schuilt er ook een gevaar in Parkstad. Grijpt Zuid-Limburg deze “laatste kans” – dixit Jo Coenen, curator en directeur van IBA Parkstad – wel met beide handen aan? Gaat IBA Parkstad de regio redden?

DE MIJNSTREEK VAN TOEN

De Oostelijke Mijnstreek ontwikkelt zich tussen 1900 en 1960 op stormachtige wijze. Het duurt wel tot ver in de negentiende-eeuw voordat het huidige Parkstad verbonden

DANIEK REIJNDERS

werd in 1990 geboren in Vught. Zij studeerde in 2015 af in de richting architectuur aan de Technische Universiteit Eindhoven, waar ze zich met haar afstudeerthesis focuste op IBA Parkstad en gastronomische mogelijkheden voor deze regio. Zij werkt nu op diezelfde universiteit als onderzoeker aan de leerstoel Urbanism & Urban Architecture, en als ontwerper voor Van den Pauwert Architecten in Eindhoven. Contact: daniekreijnders@gmail.com

THIJS VAN TETERING

werd in 1991 geboren in Breda. Hij is in 2015 afgestudeerd aan de Technische Universiteit Eindhoven in de richting architectuur met een thesis die de transformatie van een voormalig klooster tot studentenwijk in Heerlen omvatte. Hij heeft zijn eigen maquette-atelier, Studio Dingeman, en werkt als architectuurrondleider bij het Van Abbemuseum in Eindhoven. Contact: thijsvantetering@gmail.com

wordt met de rest van Nederland dankzij de opening van treinstations in Simpelveld en Sittard. Maar dan evolueert de Zuid-Limburgse regio door de opkomst van de mijnindustrie van een landelijke gemeenschap in 1900 tot een florerende samenleving in 1960. Heerlen en omgeving groeien uit tot één van de grootste mijngebieden in Europa, en die ontwikkeling is nog altijd van grote invloed op het landschap. Op het hoogtepunt van de mijnindustrie heeft Heerlen zelfs de “hoogste bontjasdichtheid” van Nederland en trekken grote warenhuizen als Schunck en Hollenkamp bezoekers uit de hele provincie naar het centrum van de stad. Er wonen ook vele nationaliteiten in de regio: Slovenen, Polen, Grieken, Italianen en Spanjaarden vormen samen een aanzienlijk deel van de bevolking. Deze culturele variatie levert een grote diversiteit aan kerken en plaatselijke verenigingen op. De mijnkolonies, kunstmatige meren en bergen van mijnafval zijn nog altijd zichtbaar, zoals de Wilhelminaberg in Landgraaf, waaromheen verschillende toeristische attracties zijn gesitueerd.

Limburg is ten tijde van de mijnbouw een van de meest geïndustrialiseerde gebieden van Europa en vormt met Aken, Luik en Genk de wieg van de huidige Europese Unie. In 1955 hebben de inwoners van Heerlen en de omliggende gemeentes de hoogste gemiddelde inkomens van Nederland; amper twintig jaar later nemen zij de onderste plaatsen van deze ranglijst in.

In 1958 begint de kolencrisis: de vraag naar kolen vermindert enorm door de lage prijs van aardgas en olie. Minister-president Joop den Uyl kondigt in de stadsschouwburg van Heerlen op 17 december 1965 de sluiting van alle Nederlandse mijnen aan. Op het moment van deze aankondiging werken bijna 45.000 mensen in de mijnen.

Staatsmijn Wilhelmina in Terwinselen (Kerkrade), 1920, Foto RHCL/Fotocollectie DSM.

Binnen de tien jaar, in 1974, wordt de laatste mijn ontmanteld en valt het doek voor de Zuid-Limburgse mijnindustrie. De daarmee samenhangende herstructurering van het mijnlandschap vanaf eind jaren 1960 gebeurt onder het motto: van zwart naar groen. Vrijwel alle fysieke overblijfselen van het mijntijdperk worden gesloopt. Deze ingreep heeft volgens vele inwoners tot een algeheel trauma geleid.

De Nederlandse overheid probeert vervangende werkgelegenheid in Zuid-Limburg te scheppen met twee mijnnota's (1965 en 1969) en door universiteiten, de ondernemingen DAF en DSM en het Centraal Bureau voor de Statistiek in deze regio te situeren. Ook wordt het voor particuliere bedrijven financieel gunstig gemaakt om zich in de regio te vestigen. Waar dit in de regio Maastricht tot een duurzame regionale ontwikkeling leidt, blijkt dit voor de Oostelijke Mijnstreek geen blijvende oplossingen te bieden. Later is berekend dat slechts 14.000 nieuwe banen zijn gecreëerd. Heerlen en omgeving blijven kampen met een hoog werkloosheidscijfer: meer dan het dubbele van het landelijke gemiddelde eind jaren 1970. In de jaren 1990 komen daar nog sociale problemen bovenop: drugsproblemen en prostitutie domineren het stadsbeeld van Heerlen. In die periode hebben de Nederlandse Spoorwegen op een haar na besloten niet meer te stoppen op station Heerlen, uit veiligheidsoverwegingen. In 2000 doopt de toenmalige burgemeester Heerlen tot onveiligste stad van het land. Het is dan een

halve eeuw na de “gouden tijden van vooruitgang”, toen Heerlen nog één van de rijkste steden van Nederland was.

Anno 2016 telt de voormalige Oostelijke Mijnstreek bijna 250.000 inwoners en is ze het op vijf na grootste stedelijke gebied van Nederland. Er zijn diverse problemen: veel (winkel)leegstand, hoge werkloosheidscijfers en vergrijzing. Veel hoger opgeleiden trekken weg uit Parkstad.

Het krimpgebied heeft dus een nieuwe impuls nodig. Sinds de jaren 1970 hebben beleidsvoerders verschillende strategieën toegepast. Door zijn ligging op de grens met Duitsland en België is Parkstad al sinds de mijnbouwperiode internationale, vooral economische samenwerkingsverbanden aangegaan. Die benutten de strategische locatie in het hart van Europa. Huidige voorbeelden zijn de Euregio Maas-Rijn en Avantis, het eerste Nederlands-Duitse industriegebied dat precies op de grens ligt. Een mogelijke stimulans zou dan ook kunnen komen uit de intensivering van internationale samenwerkingsverbanden. Ook investeren in toerisme zou een goede optie kunnen zijn; Parkstad won in april 2016 niet toevallig de *Tourism For Tomorrow Award* van de World Travel and Tourism Council.

DE INTERNATIONALE BAUAUSSTELLUNG

In 2013 heeft de regio een nieuwe strategie omarmd: IBA, een Duits letterwoord dat staat voor *Internationale Bauausstellung*. Letterlijk betekent dit “internationale bouw-tentoonstelling”, maar het omvat veel meer dan dat. Hoewel de IBA in Nederland weinig bekend is – IBA Parkstad is de eerste IBA buiten Duitsland en daarom uniek in zijn soort – wordt het als strategisch-stedenbouwkundig ontwerpinstrument al meer dan honderd jaar succesvol toegepast in Duitsland, met name in krimpende en post-industriële gebieden. Over een periode van acht tot tien jaar worden economisch zwakke regio’s met nieuwe ideeën en projecten van binnenuit versterkt. Zo formuleerde de IBA in Sachsen-Anhalt creatieve antwoorden op de problemen met de krimpende bevolking, en gaf IBA Hamburg een nieuwe bestemming aan een aantal eilanden in de Elbe.

De IBA is een sociaal, cultureel en economisch instrument dat een regio niet alleen fysiek verandert, maar ook een mentaliteitsverandering op de lange termijn stimuleert. De organisatie achter zo’n IBA verzamelt projecten, concepten en ideeën, koppelt die aan elkaar en stuurt processen aan. Alle denkkracht en medewerking die in de regio aanwezig is, wordt daarvoor gemobiliseerd: burgers, ondernemers, architecten, stedelijk ontwerpers, overheden, bedrijven, scholen, universiteiten, studenten en verenigingen. Het gewenste resultaat: een regio die in beweging blijft. Afgaand op de IBA-succesverhalen uit Duitsland, kan dit lukken. Maar zal IBA Parkstad straks echt aansluiten in deze rij?

JO COENEN ALS DIRECTEUR

In 2014 is architect Jo Coenen (1949) aangesteld als curator en directeur van IBA Parkstad. Coenen, geboren en getogen in Parkstad, volgde de bouwkundige opleiding aan de Technische Hogeschool in Eindhoven, waar hij ook zijn architectenbureau Jo Coenen & Co oprichtte. Vandaag is zijn bureau gevestigd in Maastricht en zijn er kleinere vestigingen in Amsterdam, Bern, Milaan en Berlijn. Hij gaf les op de universiteiten van Karlsruhe, Aken, Lausanne, Eindhoven, Delft, en vervulde van 2001 tot 2004 de rol van rijksbouwmeester in Den Haag. In laatstgenoemde stad werd zijn bureau in 2015 als winnaar aangewezen voor de gebiedsontwikkeling van het belangrijke Spuikwartier. Ook is Coenen niet onbekend met IBA: samen met Agence Ter uit Parijs maakte hij het winnende masterplan voor IBA 2013 in Hamburg. Zijn brede internationale werkzaamheden, zijn netwerk op het gebied van architectuur en ruimtelijke ontwikkeling, zijn ervaring, oog voor kwaliteit en kennis van de regio maken hem ogenschijnlijk tot de perfecte curator van IBA Parkstad. In 2014 geeft Coenen in een interview met dagblad *De Limburger* aan dat hij IBA Parkstad ziet als de laatste kans om zijn geboorteregio nieuw leven in te blazen; een herkansing nadat de grote herstructurering na de mijnsluiting tot een collectief regionaal trauma heeft geleid. Eind 2015 is Guido Derks, de huidige directeur en locosecretaris van de gemeente Maastricht, aangesteld als nieuwe algemeen directeur van IBA Parkstad. Coenen, die pleitte voor deze directie-uitbreiding, blijft zelf als curator en directeur een stuwende kracht achter IBA Parkstad.

DE IBA LANDT IN PARKSTAD

IBA Parkstad heeft in 2014 een open oproep voor projecten gelanceerd. Iedereen die verwantschap voelde met Parkstad kon zijn of haar idee – zowel fysieke als niet-fysieke projecten – aandragen. In totaal zijn er 292 ideeën opgehaald. Van januari tot april 2015 zijn de ingezonden ideeën gekwalificeerd volgens het model van Duitse prijsvragen: de technische commissie van IBA verricht voorbereidend werk door ideeën te categoriseren en te clusteren, een team van regio-experts beoordeelt ze en geeft een advies aan Jo Coenen en zijn staf. Zij hebben het laatste oordeel.

IBA Parkstad hanteert drie kwalificatielabels: kandidaat-project (39 ideeën), attentieproject (88) en inspiratieproject (163). De kandidaat-projecten zijn de “winnaars” van de open oproep. Deze projecten gelden als het meest inspirerend, en bieden de meeste potentie omdat de ideeën al in een ver stadium van ontwikkeling zijn qua samenwerkingsverbanden en financieringsmogelijkheden. Van de attentieprojecten denkt de IBA dat ze in hun huidige vorm niet interessant genoeg zijn voor verdere ontwikkeling. Maar de IBA stimuleert hen wel om samenwerkingsverbanden aan te gaan met andere indieners om zo een kandidaatsstatus te verkrijgen. Projecten met een inspiratielabel dienen ter inspiratie voor de lopende projecten.

Jo Coenen, Foto IBA Parkstad.

De schaal van de uiteindelijke kandidaat-projecten loopt erg uiteen: van het ontwerp voor een luchtballon (de “IBAllon”) tot het creëren van een tropische lagune in een bestaande zandgroeve. De rol van de IBA is niet om projecten te leiden – de initiatiefnemers moeten de kar zelf trekken –, maar de IBA is er wel om de ontwikkeling van deze projecten in een stroomversnelling te brengen. Dat doet ze in de eerste plaats door haar uitgebreide netwerk van expertise in te zetten, daarnaast volgt eventueel financiële ondersteuning. In 2020 staat de slotmanifestatie gepland, waar IBA Parkstad met een tentoonstelling van spraakmakende en hoogwaardige projecten het (internationale) publiek een hernieuwde regio wil tonen.

VAN KANDIDAAT-PROJECT NAAR IBA-PROJECT

De kandidaat-status geeft geen garantie dat een project wordt uitgevoerd. De indieners moeten zelf het initiatief blijven nemen en de IBA-projecten verder uitwerken, zodat ze voldoen aan alle criteria: uitzonderlijke kwaliteit, IBA Parkstad-thematiek, innovatief, structureel en economisch effect, publiek karakter, open proces, ondernemerschap, realiseerbaar.

Dat klinkt interessant, maar er is niet duidelijk gecommuniceerd hoe deze criteria geëvalueerd worden. Curator Jo Coenen moet een lijn aanbrengen in de optocht van losse initiatieven. IBA hamert erop dat zij werkt als een laboratorium en fungeert als een motor voor vernieuwende strategieën en toonaangevende projecten. Ieder project dat opgeleverd wordt, moet op grotere schaal een toegevoegde waarde hebben voor de regio. Zo wordt bij een aantal projecten onderzoek gedaan naar de verduurzaming van de leefomgeving: (bouw)materialen worden gerecycleerd, woningen worden uitgerust met energiebesparende technologieën en er zijn innovaties op het gebied van energie-opwekking. De herbestemming van een basisschool tot zorginstelling in Hoensbroek is op zich niet IBA-waardig. Maar IBA Parkstad ziet de verduurzaming van deze herbestemming als een kans om nieuwe energiebesparingstechnieken te testen, en wil haar netwerk van experts graag laten meedenken over het project. Ook het energieneutraal maken van Abdij Rolduc wordt gepresenteerd als een IBA-project, zodat deze regiobepalende abdij uit de twaalfde eeuw betaalbaar kan blijven functioneren. Ondanks het actuele thema blijft hier de vraag hoe de duurzaamheid zichtbaar zal zijn in het tentoonstellingsjaar 2020.

Toch zijn er ook projecten waarvan men zich het uiteindelijke resultaat al kan voorstellen, zoals *Superlocal* in Kerkrade. Daarbij worden drie leegstaande flats gesloopt.

Rond het terrein wordt een denkbeeldige lijn getrokken waarbinnen al het sloopmateriaal blijft liggen, en er wordt gezocht naar manieren om met ditzelfde sloopmateriaal nieuwe, hoogstaande woningen te ontwikkelen.

Maar is het wel mogelijk om van oud beton nieuwe bakstenen te maken? Wat kan er gedaan worden met een toiletpot die niet meer voldoet aan de huidige eisen van de bouw? De kennis die uit dit experiment komt, kan als voorbeeld dienen voor andere IBA- en bouwprojecten. IBA hoopt op het industriegebied Avantis, op de grens met Duitsland, een “bouwexpositie” te openen waar bouwinnovaties aan het publiek getoond worden.

LOG ORGANISATIE-APPARAAT

De IBA-organisatie bestaat momenteel uit vier divisies: elf aandeelhouders, twee directeurs, een 27-koppig IBA-team en een kwaliteitsteam van zeven personen. Daarnaast is er nog een groep van 36 (inter)nationale experts die ingezet kunnen worden waar en wanneer ze nodig zijn. Alles bij elkaar is dit een groep van meer dan tachtig betrokkenen die samen met projectindieners de IBA organiseren. Het gevaar van een groep met zo'n omvang – en een groot aantal uiteenlopende meningen en belangen – is dat de IBA verandert van de gewenste snelkookpan voor ideeën en projecten in een log organisatie-apparaat.

IBA hanteert drie hoofdinstrumenten om zich te organiseren: *Practical*, *Public* en *Academy*. *IBA Practical* organiseert en begeleidt de transformatieprojecten door de verschillende stadia van rijpheid. *IBA Public* is een participatieplatform dat zich richt op het publiek. Diverse werkhuisen zijn opgericht in leegstaande panden over de hele regio om de Parkstedelingen vanuit de wijken te betrekken bij het project. Deze buurtbenadering moedigt bewoners aan om mee te praten, mee te denken en mee de toekomst vorm te geven. Via evenementen, radio, televisie en exposities presenteert IBA Public zijn vorderingen.

De *IBA Academy* is een internationaal netwerk van kennisinstellingen die kunnen werken als onderzoeker, adviseur en aanjager: Maastricht University, Hogeschool Zuyd, TU Eindhoven, RWTH Aachen en Universiteit Hasselt. Tot nu toe is dit netwerk nog weinig ingezet of is er nog geen aandacht voor geweest op de IBA-communicatiekanalen – op een paar expositiemomenten van studenten na. Deze instellingen hebben een enorme schat aan kennis en ervaring die kan worden ingezet op allerlei terreinen. Bijvoorbeeld op het gebied van flexibel bouwen is aan de TU Eindhoven al onderzoek gedaan dat interessant kan zijn voor IBA.

DE PARTICIPATIEMAATSCHAPPIJ

Met een indrukwekkend aantal van bijna driehonderd inzendingen voor de open oproep in 2014 lijkt het IBA Parkstad qua naamsbekendheid voor de wind te gaan. Die bekendheid binnen de regio is uitermate belangrijk, want de uitkomst van deze innovatieve planningstrategie wordt voornamelijk bepaald door de mate van (burger)participatie. Toch lijkt IBA een ver-van-mijn-bed-imago te hebben. Slechts 21 procent van de ingezonden ideeën is afkomstig van burgers, waarvan een deel niet eens in de regio woont. Het merendeel (61 procent) komt van ondernemers binnen en buiten de regio, en 12 procent van overheden en semioverheden zoals scholen, woningbouwcorporaties, zorgpartijen en onderwijsinstellingen.

IBA steunt op het concept van co-creatie, een vorm van samenwerking waarbij alle deelnemers invloed hebben op het proces en deel uitmaken van het resultaat. De kandidaat-projecten zijn weliswaar gekwalificeerd door een overkoepelende organisatie, de indieners – burgers dan wel ondernemers – blijven de trekkers van deze projecten. Maar doorslaggevende beslissingen over een project worden toch, net als de kwalificatie van de projecten, genomen door Jo Coenen en consorten. De tot nu toe gepresenteerde projecten zijn van relatief kleine schaal, wat goed te behappen lijkt voor de Parkstedeling. Maar of de ambitie van structurele vooruitgang voor de regio zal worden gerealiseerd aan de hand van de tot nu toe gepresenteerde kleinschalige innovatieve projecten, gecreëerd door en voor de Parkstedeling, is discutabel. Een grotere publiekstrekker zou als katalysator en inspirator kunnen fungeren voor de verdere ontwikkeling van de regio. Eerdere IBA's steunden op zulke grote prestigeprojecten, zoals de *Zeche Zollverein* bij IBA Emscher Park, een mijn- en industriecomplex dat op de Werelderfgoedlijst van UNESCO staat en dat in 2010 het middelpunt was van Ruhrgebied Culturele Hoofdstad. Tot op heden zijn projecten van een dergelijke schaal in Parkstad nog niet publiekelijk getoond.

In Heerlen wordt momenteel wel een groot – en veel bekritiseerd – prestigeproject gebouwd: het nieuwe Maankwartier, een grootschalig woning- en retailcomplex dat ook het nieuwe centraal station omvat. Maar het is opmerkelijk dat dit project nergens te vinden is in de IBA-plannen, terwijl het in het hart van Parkstad Limburg verrijst. Misschien is de trots van curator Jo Coenen gekrenkt toen zijn eigen plan voor het stationsgebied werd afgewezen, of ziet het IBA-bestuur het gevaar van het grote project in en wil het zijn naam er niet aan koppelen.

Er is een project dat misschien wel een iconische potentie heeft : op de Wilhelmina-berg in Landgraaf zal samen met SnowWorld een project worden gerealiseerd waarin innovatie, duurzaamheid en sportiviteit de boventoon voeren. IBA laat nog niet los wat dit project precies inhoudt. Drie gerenommeerde internationale ontwerpbureaus zijn gevraagd een ontwerp te maken. Wordt dit de publiekstrekker die IBA kan gebruiken?

Zicht op Kerkrade vanaf een van de leegstaande flats die worden “gerecycled” als onderdeel van het IBA-project *Superlocal*, Foto Superlocal.

HET RESULTAAT IN 2020

In 2020 zal de slotmanifestatie, de internationale bouwtentoonstelling, plaatsvinden. Het plan is om met touringcars of per fiets een rondrit door de regio te maken om te tonen hoezeer die veranderd en verbeterd is. Niet alleen de fysieke transformatie wordt geëtaleerd, maar de ervaring moet ook voelbaar zijn onder de mensen. Parkstad moet weer een inspirerende en aantrekkelijke regio vormen voor haar eigen bewoners, bezoekers en bedrijven.

Dat er nog weinig te zien is, komt deels omdat IBA nog in de planningsfase zit; veel projecten worden nog ontwikkeld of zijn nog niet bekendgemaakt. Helaas zorgt dit ervoor dat het voor de gemiddelde Parkstedeling onduidelijk is waar de grote organisatie onder leiding van Jo Coenen zich mee bezighoudt, en wat de rol van de burger kan zijn in dit open proces.

Meer concrete plannen zijn nodig om de bevolking te tonen hoe de regio economisch en kwalitatief kan groeien. Een groot prestigeproject zou als uithangbord kunnen dienen voor de mogelijkheden die IBA Parkstad biedt. Ook kennisinstellingen

zouden een veel grotere rol kunnen spelen in het onderzoekende en experimentele karakter dat IBA Parkstad wil uitdragen. Hoewel uiteindelijke beslissingen genomen worden door de curators, hangt het succes van deze IBA in grote mate af van participatie van alle bevolkingslagen en groepen.

Voorlopig moeten we erop vertrouwen dat we in het manifestatiejaar door de regio zullen kunnen reizen, trots op wat IBA Parkstad heeft bereikt met en voor de Parkstedeling.

BRONNEN

- BUREAU LOUTER, *Gemeentelijke inkomensontwikkeling sinds 1950*, verkregen van Bureau Louter: http://www.bureaulouter.nl/ink_inw/inkomen_1950_2011.html, 2011.
- COBOUW, *Heerlen knapt stationsgebied voor f. 217 miljoen op*, verkregen van Cobouw: <http://www.cobouw.nl/artikel/289586-heerlen-knapt-stationsgebied-voor-f-212-miljoen-op>, 1997.
- FEMKE DEEN, "Het 'zwarte verleden' van Limburg", *Historisch Nieuwsblad*, 2003, nr. 9.
- KOEN ELZERMAN & MARCO BONTJE, "Urban Shrinkage in Parkstad Limburg", *European Planning Studies*, jg. 23 (2015), nr.1, pp. 87-103.
- ESTHER GOTTSCHALK, *Manifest Culturele Lente 1*, Amsterdam/Heerlen, 2012.
- IBA PARKSTAD, *Factsheet IBA Parkstad*, verkregen van IBA Parkstad: http://www.iba-parkstad.nl/sites/iba-parkstad.nl/files/factsheet_iba_parkstad.pdf, 2015.
- IBA PARKSTAD, *Handboek IBA Parkstad Limburg*, Heerlen: IBA Parkstad, 2015.
- JO COENEN, *Jo Coenen & Co wint prijsvraag IBA*, verkregen van IBA Parkstad: http://www.architectenweb.nl/aweb/redactie/redactie_detail.asp?iNID=14647, 2008.
- HANS KASPER, HENRI FAUN, STÉPHANIE KNOORS, LEEN ROELS, *Na de mijnsluiting in Zuid-Limburg*, Maastricht: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, 2013.
- SERGE LANGEWEG, "Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg: herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965", *Verloren*, 2011.
- PROVINCIE LIMBURG, *De toekomst van Limburg ligt over de grens*, Maastricht: Provincie Limburg, 2007.
- PIETER TOPS & WIL GOOREN, *Een pact van het hart. Ontstaan en groei van Operatie Hartslag; aanpak van de drugsproblematiek in Heerlen*, Heerlen: Politieacademie, 2009.
- JOS VAN DEN CAMP, "Herkansing Parkstad", *Dagblad de Limburger*, 2014.
- MEINDERT VAN DER KAAIJ, "Limburg trots en trauma", *Trouw*, 2012.